

مطالعه رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی در استان فارس با استفاده از نظریه داده‌بنیاد

سحر اقدسی^۱، مریم امید نجف‌آبادی^۲، سیدجمال فرج‌الله حسینی^۳

DOI:10.22034/jtd.2021.304775.2450

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۶

چکیده

کارآفرینی بوم‌گردی یکی از روش‌های توانمندسازی زنان روستایی با اتکا به ظرفیت و پتانسیل محلی منطقه زندگی محسوب می‌شود. هدف از پژوهش حاضر شناسایی عوامل اصلی در رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد است. جامعه مشارکت‌کننده این پژوهش از صاحب‌نظران و متخصصان حوزه زنان روستایی و کارآفرینی در دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری، سازمان جهاد کشاورزی استان فارس و همچنین دیگر صاحب‌نظرانی از سایر سازمان‌های وزارت جهاد کشاورزی و زنان کارآفرین روستایی تشکیل شده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۲۷ نفر از صاحب‌نظران به‌منزله نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار تحقیق بر پایه مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختارمند بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA22 انجام شد. براساس مصاحبه‌های انجام‌شده، ۴۹۳ مفهوم و ۱۵ مقوله محوری شناسایی شدند که در قالب مدل پارادیمی شش‌بعدی استراوس و کوربین جای‌گذاری شدند. با بررسی دقیق این مقوله‌ها، مقوله‌های اصلی رفتار کارآفرینی بوم‌گردی با سه مقوله فرعی (فردی، اجتماعی و اقتصادی)، شرایط علی با دو مقوله فرعی (عوامل بیرونی و درونی)، شرایط زمینه‌ای با دو مقوله فرعی (سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارهای بوم‌گردی و وجود امنیت قابل قبول برای گردشگران)، شرایط مداخله‌گر با سه مقوله فرعی (پذیرش فرهنگی، سرمایه اجتماعی، رویکرد چندکارکردی و بوم‌گردی)، راهبردها با سه مقوله فرعی (توانمندسازی زنان روستایی در زمینه گردشگری روستایی و عشایری، برپایی نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها، حمایت از زنان کارآفرین در حوزه بوم‌گردی) و پیامدها با دو مقوله (مثبت و منفی) دسته‌بندی شدند.

واژه‌های کلیدی:

رفتار کارآفرینی بوم‌گردی، زنان روستایی و عشایری، استان فارس، نظریه داده‌بنیاد، کارآفرینی

مقدمه

کارآفرینی به‌منزله فرایندی مهمی تعریف شده است که طی آن فعالیت‌های شناسایی، ارزیابی، به دست آوردن فرصت‌ها و ارزیابی مراحل استراتژیک آینده و ایجاد مزیت رقابتی پایدار انجام می‌پذیرد (Turo et al., 2020; Kensbock & Jennings, 2021; Ngeek, 2019) و تأثیر مهمی در اقتصاد کشورها دارد (Toth et al., 2021) با تأکید

در حال تغییر است، به‌طوری که تغییر جهت بازار کار و گسترش توافقات شغلی غیراستاندارد مرزهای مشخص تعریف کارآفرینی را در بازار کار مبهم کرده است (Schlepphorst et al., 2019). از سوی دیگر، اشتیاق روزافزونی به درگیر شدن در فعالیت‌های کارآفرینی و پذیرش هویت کارآفرینانه (Toth et al., 2021) با تأکید

۱. دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، گروه اقتصاد، ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.
 ۲. دانشیار گروه اقتصاد، ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول). m.omidi@srbiau.ac.ir.
 ۳. دانشیار گروه اقتصاد، ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

بر عوامل زیست محیطی ایجاد شده است (Guerrero et al., 2021). به عبارت دیگر، کارآفرینی به منزله پتانسیلی استراتژیک در استفاده مؤثر و پایدار از منابع طبیعی مطرح می‌شود و این رویکرد در کارآفرینی گردشگری دیده می‌شود (Cristache et al., 2022). یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های قابل بررسی در توسعه کارآفرینی گردشگری رفتار کارآفرینی است. بروز رفتار مستلزم پیش‌زمینه‌هایی است که مشخص می‌کند آیا یک فرد می‌تواند در عرصه گردشگری کارآفرین شود یا خیر. استان فارس، به‌منزله یکی از استان‌های هدف گردشگری در کشور و از سوی دیگر به دلیل اقلیم و شرایط محیطی و مواجهه با خشکسالی‌ها و همچنین وجود عشایر در مناطق و مراتع استان، پتانسیل بالقوه و بالفعل بسیاری در توسعه گردشگری و مشاغل جایگزین کشاورزی دارد. از سوی دیگر، زنان روستایی و عشایری، با وجود دست‌انداختن و هنرهای ذاتی‌ای که از نسل گذشته خود به یادگار دارند و به‌علاوه ویژگی مهمان‌نوازی و اصالت مردمان آن خطه بستر توسعه گردشگری و بوم‌گردی را فراهم کرده‌اند. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن ظرفیت استان فارس در پی شناسایی عوامل مؤثر رفتار کارآفرینی زنان روستایی و عشایری است تا راهکارهایی را در ترغیب هرچه بیشتر زنان کارآفرین روستایی و عشایری در ورود به حوزه گردشگری بوم‌گردی ارائه کند. در ادامه، توضیحاتی در خصوص مفاهیم بنیادین تحقیق بیان شده است.

براساس پیش‌بینی سازمان جهانی جهانگردی در سال ۲۰۲۰، بیش از ۴۳ درصد از اشتغال جهان در بخش گردشگری بوده است (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۵؛ شاهی و همکاران، ۱۳۹۹). طبق پیش‌بینی این سازمان، تعداد جهانگردان در سال‌های آینده به رقمی بالغ بر ۶/۱ میلیارد نفر خواهد رسید. تقریباً در همه جهان، گردشگری سهم بسزایی در خلق شغل و درآمد ارزی داشته است. برای مثال، در سال ۲۰۱۸، صنعت گردشگری ۱۰/۴ درصد از کل GDP جهان را به خود اختصاص داده و ۳۱۹ میلیون شغل را خلق کرده است (Wondirad, 2020). اما متأسفانه بیماری پاندمیک کرونا ضربه سختی به صنعت گردشگری وارد کرده است (Luu, 2021) و هر روز شاهد گسترش تأییدشده این بیماری و تهدیدهای آن در صنعت گردشگری هستیم (Luu, 2021). این مسئله روند و نوع گردشگری را با مشکلاتی روبرو کرده است (Lapointe, 2020). لذا، رویکرد نوآورانه برای ورود به این عرصه گردشگری نیازمند درک توانایی افراد در بروز اقدامات نوآورانه و

به‌کارگیری سازوکار ضروری به‌منظور غلبه بر خطرات خلق رویدادهای جدید (Amini sedeh et al., 2021) در حوزه گردشگری است.

بوم‌گردی بر توسعه پایدار محیط زیست تأکید دارد و رفتار مسئولانه زیست محیطی نوعی سازوکار حفاظت زیست محیطی است. رفتار مسئولانه زیست محیطی به حذف یا محدود کردن تخریب محیط زیست کمک می‌کند (Chiu et al., 2014؛ رئیس‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۲).

بر این اساس، کارآفرینان در حوزه بوم‌گردی، از طریق دنبال کردن اهدافی مانند سرمایه‌گذاری در جوامع میزبانی که ضعیف‌تر هستند، ایجاد شغل و کار و همچنین از طریق آموزش موضوعات زیست محیطی به مشتریان، ارزش‌هایی اجتماعی را در فعالیت تجاری بوم‌گردی خلق می‌کنند. کارآفرینان بوم‌گردی، که کسب‌وکارهای بوم‌گردی را توسعه می‌دهند، هم‌زمان در پی ارزش‌های اجتماعی و منافع اقتصادی هستند (Swan & Morgan, 2016).

زنان، به‌منزله سرمایه اجتماعی، بخش چشمگیری از جمعیت جامعه را تشکیل می‌دهند. آنان بیش از یک‌چهارم جمعیت کل جهان و حدود نیمی از جمعیت روستاهای ایران را تشکیل می‌دهند (عربخانی و همکاران، ۱۳۹۸). کارآفرینان زن نقش مهمی در توسعه کسب‌وکارهای کوچک ایفا می‌کنند و منشأ توسعه اقتصادی هستند. مشاهدات به‌دست‌آمده از ایران، اوگاندا، هندوستان و خاورمیانه و دیگر مطالعات انجام‌شده درخصوص اقتصادهای گوناگون نشان داده است که کارآفرینی زنان یکی از علل اصلی رشد اقتصادی است (Paramashivaiah, 2018). به نقل از مدیرکل تعاون، کار و امور اجتماعی استان فارس در تاریخ ۲۸/۷/۱۳۹۸، آمارها نشان می‌دهد که نرخ مشارکت اقتصادی زنان روستایی استان فارس در سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۱۳ درصد رشد داشته و نرخ بیکاری زنان فعال روستایی هم ۶/۷ درصد بوده است، حال آن‌که سهم اشتغال زنان روستایی در بخش کشاورزی ۵۹ درصد، صنعت ۱۹ درصد و خدمات ۲۲ درصد بوده است. سهم اشتغال زنان روستایی استان فارس در بخش خصوصی حدود ۹۵ درصد و در بخش عمومی ۵/۴ درصد برآورد شده و روند نرخ بیکاری در این بخش از جامعه از ۱۷ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۶/۷ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است. سهم اشتغال زنان روستایی در بخش کشاورزی از ۴۰/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ به

شهرستان بهشهر)» نشان دادند که بوم‌گردی در ایجاد و افزایش اشتغال، ارتقای سطح درآمد مردم و افزایش میزان سرمایه‌گذاری دهستان پنجهزاره تأثیر مثبت و معنادار دارد.

قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه خود با عنوان «ارزیابی زنجیره تأمین گردشگری روستایی روستای مصر» نشان دادند که در روستای مصر پنج عامل حمل‌ونقل، اطلاعات بازدیدکننده، اقامت، زیرساخت‌ها و جاذبه‌ها دارای عملکرد مناسب و سه عامل خدمات پذیرایی، تفریح و سرگرمی و امکانات خرید عملکرد نامناسبی در زنجیره تأمین گردشگری روستای مصر دارند. مقیمی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود نشان دادند که حذف تشویقات زائد اداری، تمایل، برخورداری از بینش استراتژیک، محیط کاری پرانرژی و فضای حمایتی اجزای پنج‌گانه رفتار کارآفرینانه مدیران تشکیل می‌دهند. یعقوبی فرانی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود نشان دادند وضعیت اقتصادی، ویژگی‌های شخصیتی و شرایط اجتماعی - فرهنگی زنان روستایی بیشترین تأثیرات را در سطح کارآفرینی آنان دارد.

کرنی و همکاران (2021) در تحقیق خود نشان دادند که داشتن استراتژی‌های کارآفرینانه عملکرد سازمان‌های گردشگری را افزایش می‌دهد. فورجی و همکاران (2021) در تحقیق خود نشان دادند که پذیرش بوم‌گردی و اجرای برنامه‌ای مدیریتی برای توسعه آن نیازمند همکاری بخش دولتی، خصوصی و سازوکار تسهیم منفعت برای هر دو گروه به‌منظور توسعه بوم‌گردی پایدار است. وان‌دیراد (2020) در تحقیق خود نشان داد که موانع گوناگون بازدارنده‌ای در توسعه بوم‌گردی که می‌تواند فرصت‌هایی را برای توسعه آینده فراهم کند وجود دارند. بوم‌گردی به‌منزله فرایندی مکمل در توسعه گردشگری است و منطقه بوم‌گردی به‌منزله منابع فرهنگی و طبیعی است. سایداماتف^۲ و همکاران (2020) در تحقیق خود نشان دادند که ذی‌نفعان از ارزش بوم‌گردی آگاه هستند و انگیزه لازم برای به‌کارگیری بوم‌گردی در منطقه را دارند. اما تجربه کافی، شایستگی و شبکه بین‌المللی برای افزایش و همچنین بازاربازی کالاها و خدمات را ندارند. یاچی و لوآنیدز (2020) براساس مصاحبه با هجده مدیر کسب‌وکار خرد در گردشگری روستایی سوئد نشان دادند که ویژگی مکانی مقصد یکی از ویژگی‌های درگیر شدن جوامع روستایی است. همچنین، انتقال منابع توسعه پایدار را تسهیل می‌کند و در درازمدت موجب

۵۹ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است.^۱ از آنجایی که اکثر شهرها و روستاهای استان فارس دارای جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و مراکز اقامتی و تفریحی هستند، بسیار مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی قرار می‌گیرند. از طرفی، همراهی مردم ساکن در روستاها برای تسهیل حضور گردشگران از عوامل مؤثر در جذب و ماندگاری و سفر دوباره آنان است و فرهنگ مهمان‌نوازی به‌خوبی در روستاهای این مناطق وجود دارد. از طرفی، در مناطق روستایی شهرستان‌های مرودشت، داراب و فیروزآباد، ۳۱۷ نفر زنان روستایی آموزش‌های بوم‌گردی را گذرانده‌اند. همچنین، در این مناطق تولید صنایع دستی و زمینه‌های ایجاد کسب‌وکارهای نوین مانند بوم‌گردی برای افزایش درآمد و بازارهای پایدار در صنایع دستی دیده می‌شود که در سال‌های اخیر اقامتگاه‌های بوم‌گردی موجود به‌دلیل شیوع کرونا تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. از این رو، پژوهش حاضر تلاش می‌کند الگویی ارائه دهد که بتوان آن را با استفاده از بوم‌گردی به‌منظور ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای زنان روستایی استفاده کند.

پیشینه پژوهش

عناستانی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه خود با عنوان «بررسی و تحلیل آثار ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی (نمونه: روستای رادگان شهرستان چناران)» نشان دادند عامل اشتغال‌زایی بیشترین اثرگذاری را در اقامتگاه‌های بوم‌گردی دارد. متغیرهای ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم، گسترش فرصت‌های شغلی برای زنان و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید به‌منزله عوامل افزایش تولید و درآمد، تقویت هویت محلی و عوامل کالبدی معماری و اجتماعی - فرهنگی اثرگذاری اقامتگاه‌های بوم‌گردی را در توسعه روستای رادگان تبیین می‌کنند. گلکار مقدم و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیق خود با عنوان «واکوی مقایسه‌ای زمینه‌های کارآفرینی زنان روستایی استان فارس» نشان دادند که برای توسعه فعالیت‌های کارآفرینی زنان روستایی، ارتقای سطح روحیه و انگیزه زنان کارآفرین و فراهم‌سازی زیرساخت‌های لازم از جمله ایجاد فضای مناسب کسب‌وکار توأم با سیاست‌های تسهیل‌کننده از سوی شرکت مادر تخصصی صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی ضروری است. روش‌نعلی و ریاحی (۱۳۹۶) در مطالعه خود با عنوان «نقش بوم‌گردی در توسعه اقتصادی مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان پنجهزاره

2. Saidmatov

1. www.isna.ir/news

فعالیت‌های کارآفرینی می‌شود. تامسون و همکاران (2017) در مطالعه خود نشان دادند که درک‌ها، انگیزه‌ها و ظرفیت‌های گوناگون کارآفرینان بوم‌گردی و نظام‌های حکمرانی باید در تعادل باشند. همچنین، درک از بوم‌گردی در استراتژی‌های نوآورانه و نحوه مقابله با مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در بوم‌گردی تأثیر دارد. سونکه و باک (2015) در «بررسی نقش‌های زنان در توسعه کارآفرینی چندگانه در مزارع خانوادگی رهیافت یادگیری کارآفرینانه» نشان دادند که نقش زنان در فرایند یادگیری کارآفرینی در ۱) معرفی هویت‌های جدید و اقدامات جدید در خصوص مزرعه؛ ۲) دسترسی به شبکه‌های جدید و یادگیری از محیط و ۳) شروع مذاکره درون کشاورزی خانوادگی و تغییر روند تولیدات به چندبعدی شدن کار کشاورزی است و همه این جوانب یادگیری در فرایند کارآفرینی در مزارع بسیار ضروری هستند.

نظر به این‌که در زمینه رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی در استان فارس تاکنون پژوهشی انجام نشده است و با توجه به خلأ تحقیقاتی موجود، ضرورت داشت، با پژوهشی علمی و نظام‌مند و با استفاده از نظرات خبرگان و متخصصان، عوامل تأثیرگذار در رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس بررسی شوند و راهبردهای مناسب برای دستیابی به رفتار پایدار کارآفرینی بوم‌گردی برای زنان روستایی تدوین شوند.

روش تحقیق

تحقیق حاضر بر پایه روش کیفی است که با استفاده از رویکرد داده‌بنیاد (نظریه بنیانی) انجام شده است. شیوه اجرای تئوری بنیانی بر مبنای تحقیق ساختارمند (سیستماتیک) بوده که مرحله‌های کار مطابق با شکل ۱ انجام شد. مرحله‌های اصلی این روش شامل نمونه‌گیری تا مرحله اشباع تئوریک، تحلیل مقایسه‌ای داده‌ها، مشخص کردن مقوله کانونی و تکمیل و تدوین نظریه است. به منظور اجرای این رویکرد به روش ساختارمند استراوس و کوربین^۱ (1998) استفاده شده است. بر این اساس، سه نوع کدگذاری

شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی انجام می‌شود. در مرحله اول کدگذاری باز، پژوهشگر در فرایند استقرایی از طریق جزء‌به‌جزء کردن اطلاعات به شکل بندی مقوله‌های اطلاعات درباره پدیده مورد بررسی می‌پردازد. در این مرحله، پژوهشگر، بر مبنای داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها، مشاهده‌ها، یادداشت‌های روزانه، یادداشت‌های فنی (به دست آمده از عملیات میدانی)، مقوله‌های اصلی و مقوله‌های فرعی را مشخص می‌کند. در مرحله دوم، برای کدگذاری محوری، پژوهشگر یک مقوله کدگذاری باز را انتخاب می‌کند، آن را (به منزله پدیده اصلی) در مرکز فرایند بررسی می‌کند و سپس دیگر مقوله‌ها را با آن مرتبط می‌سازد. در سومین مرحله از کدگذاری گزینشی، پژوهشگر به تکوین نظریه‌ای درباره رابطه میان مقوله‌های به دست آمده در الگوی کدگذاری محوری می‌پردازد. در نهایت، پس از عملیات کدگذاری استخراج اطلاعات و انتقال آنان به صورت گزارش مکتوب انجام می‌شود.

جامعه مشارکت کننده، روش نمونه‌گیری و جمعیت نمونه تحقیق

جامعه مشارکت کننده تمامی متخصصان و نخبگان در حوزه زنان روستایی، کارآفرینی روستایی و زنان کارآفرین استان فارس بودند. براساس روش نمونه‌گیری هدفمند، ۲۷ نفر از متخصصان و نخبگان حوزه کارآفرینی زنان روستایی که از نظر معیارهای تجربه کاری، پیشینه تحصیلی، حوزه کاری مناسب بودند و به موضوع اشراف کامل داشتند به منزله جمعیت نمونه کیفی انتخاب شدند. افراد مشارکت کننده در برگیرنده مدیران و کارشناسان دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری، مدیر هماهنگی ترویج کشاورزی و کارشناسان امور زنان روستایی استان فارس، چهار نفر از زنان کارآفرین بوم‌گردی استان و همچنین کارشناسان و صاحب نظران در زمینه کارآفرینی و بوم‌گردی بودند. ابزار تحقیق چک لیست نیمه ساختارمند با سؤالات باز، مشاهده عکس از وضعیت بوم‌گردی استان فارس، مصاحبه و گفت‌وگوی تلفنی با مصاحبه‌شوندگان بود. در مصاحبه کیفی، همگی سؤالات شامل سؤالات باز - پاسخ بوده و در قالب هفت بخش بررسی

1. Strauss and Corbin

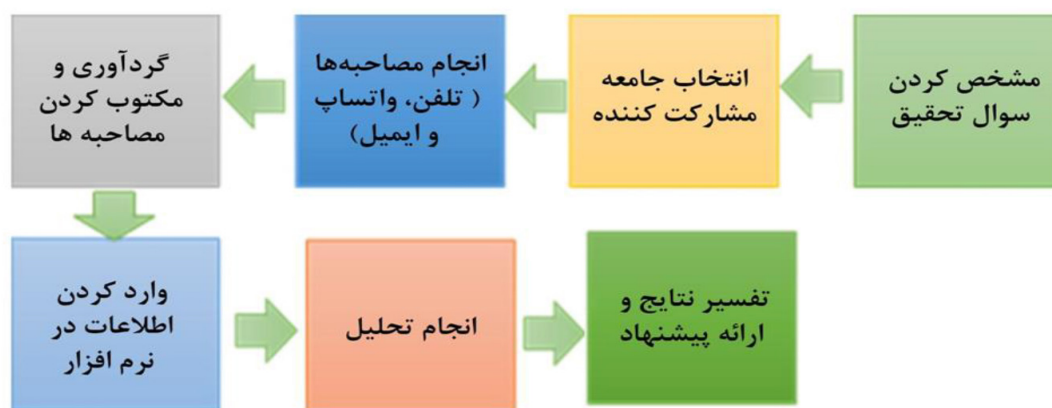
زنان روستایی، گروه دوم مدیر و کارشناسان استان فارس، گروه سوم کارشناس و صاحب‌نظران سایر سازمان‌ها و گروه چهارم زنان روستایی کارآفرین دارای بوم‌گردی استان فارس بودند.

مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. به‌منظور اطمینان از روایی پژوهش از شیوه بررسی از دیدگاه‌های گوناگون استفاده شد، به‌گونه‌ای که بررسی در زمان‌های گوناگون و با افراد گوناگون انجام شد. مصاحبه‌شونده‌ها به‌منزله منبع اصلی تأمین داده‌ها هم از مدیران و هم کارشناسان و هم اعضای هیئت علمی در حوزه کارآفرینی روستایی و همچنین زنان روستایی استان فارس بودند. با توجه به محدودیت‌های کروئایی در محل کار و دورکاری کارشناسان به‌خصوص محدودیت تردد در محل کار از افراد انتخاب‌شده درخواست شد با در نظر گرفتن شرایط خود و دسترسی به هر کانال ارتباطی (ارسال متنی یا صوتی) نظیر گفت‌وگوی تلفنی، ارسال پیام متنی یا ضبط صدا در فضای مجازی واتس‌آپ و همچنین ارسال از طریق ایمیل در فرایند مصاحبه‌ها مشارکت کنند. مصاحبه‌های تلفنی حدود ۱۵ تا ۲۰ دقیقه به طول انجامید. همچنین، در مجموع، از زمان اعلام آمادگی افراد تا جمع‌آوری کل مصاحبه‌ها، ۲۴ روز زمان برد. مدت مصاحبه‌های تلفنی ۵۴۰ دقیقه، اجرای متن و ضبط صداها ۳۷۲۰ دقیقه و در مجموع ۴۲۶۰ دقیقه به طول انجامید. موضوع پرسش‌های تحقیق و ویژگی‌های جامعه مشارکت‌کننده در جدول ۱ بیان شده است.

شده است. بخش اول شامل سؤالات فردی (سن، سمت شغلی، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات، سابقه فعالیت در حوزه زنان روستایی، سابقه فعالیت در حوزه کارآفرینی روستایی و حوزه بوم‌گردی)؛ بخش دوم شرایط علی مؤثر در رفتار بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری؛ بخش سوم بستر و زمینه مؤثر در رفتار بوم‌گردی زنان؛ بخش چهارم شرایط مداخله‌گر مؤثر در رفتار بوم‌گردی زنان؛ بخش پنجم راهبردهای مؤثر در رفتار بوم‌گردی زنان؛ بخش ششم پیامدهای مؤثر در رفتار بوم‌گردی زنان و بخش هفتم دربرگیرنده سؤالات جزئی‌تر درخصوص رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان (معنای رفتار بوم‌گردی کارآفرینی، مؤلفه‌های دربرگیرنده رفتار بوم‌گردی کارآفرینی و ویژگی‌های شخصیتی زنان کارآفرین بوم‌گرد) بود. در پژوهش حاضر، برای پایداری مصاحبه‌ها، از روش‌های مثلث‌سازی منابع داده‌ها و مثلث‌سازی روش استفاده شده است. سه گروه متفاوت از داده‌ها در زمینه کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری جمع‌آوری شد. گروه اول مصاحبه کتبی و دریافت پاسخ‌های متنی از مشارکت‌کنندگان، گروه دوم داده‌ها از طریق دریافت عکس‌ها و مشاهده کلیپ‌های کوتاه از بوم‌گردی در استان فارس و گروه سوم از طریق بررسی وضعیت آموزش‌های بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری استان فارس به دست آمد. همچنین، برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از چهار گروه متفاوت از نخبگان به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها بهره گرفته شد. گروه اول مدیران و کارشناسان دفتر توسعه کشاورزی

جدول ۱: جامعه مشارکت‌کننده تحقیق در فاز کیفی

عنوان	تعداد (نفر)
مدیران و کارشناسان دفتر توسعه کشاورزی زنان روستایی و عشایری	۹
مدیر ترویج و کارشناسان استان فارس	۴
کارشناس و صاحب‌نظران سایر سازمان‌ها	۱۰
زنان روستایی کارآفرین بوم‌گردی استان فارس	۴
تعداد کل	۲۷

شکل ۱: دیاگرام روند کار

نرم افزار MAXQDA 20 انجام شد. به منظور بررسی کامل داده‌ها در فرایند کدگذاری از رهیافت تحلیل جزئی استفاده شد. متون و داده‌ها خطبه خط تحلیل و براساس مصاحبه‌های انجام شده ۴۹۳ کد اولیه شناسایی شدند (جدول ۲). در ادامه، فرایند کدگذاری باز، کدهای اولیه، پس از هر مصاحبه پالایش شدند و با توجه به سنخیت و تجانس با سایر کدهای کشف شده ذیل مفهومی کلان‌تر قرار گرفتند. این فرایند بارها و بارها تکرار شد و در نهایت پس از پالایش‌های مکرر، کدهای اولیه به صورت مفهیم سازمان‌دهی شدند. در نتیجه، از مجموع ۴۹۳ کد باز اولیه تعداد ۷۲ مفهوم ساخته شد.

یافته‌ها کدگذاری باز

گام اول: نخستین مرحله تحلیل داده‌ها کدگذاری باز است که بعد از اولین مصاحبه شروع شد. داده‌ها پس از تحلیل و استخراج جملات اصلی، مفاهیم شناسایی و اجزای مشابه و معنی‌دار مباحث به صورت کدهایی ثبت شدند (در نرم‌افزار وارد شدند). کدگذاری در این مرحله به دوروش انجام شد؛ کلمات و مفاهیم بیان شده توسط فرد مصاحبه‌شونده بدون تغییر استفاده شد یا بر مبنای مفاهیم موجود در داده‌ها کدها توسط پژوهشگر ساخته شدند (کدهای دلالت‌انگیز). کدگذاری باز با

جدول ۲: استخراج مفاهیم و کدگذاری اولیه (باز)

مؤلفه‌ها	کد اولیه یا مفهوم	متن مصاحبه‌ها
رهبری	توانایی انسجام گروهی	بوم‌گردی شغل و کارآفرینی فردی نیست باید گروهی کار کرد (م. ش. ۱) (نظر مشابه* م. ش. ۲۵ و ۲۴).
احترام به گردشگر	روحیه خدمتگذاری	زن کارآفرین بوم‌گرد باید توانایی مهمان‌نوازی و خدمت‌گذاری به گردشگران داشته باشد (م. ش. ۵) (نظر مشابه* م. ش. ۲۷ و ۲۴).
احترام به فرهنگ بومی	تکریم آداب و سنن	زن کارآفرین بوم‌گرد باید در خصوص آداب و سنن منطقه خود احساس تکریم و افتخار داشته باشد (م. ش. ۵).
دانش کارآفرینی	آگاهی و دانش	کسب دانش و بینش کارآفرینانه در بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی تأثیر بسزایی دارد (م. ش. ۱۳).
مشتری‌مداری	نیاز گردشگران	توجه به نیاز گردشگران و عرضه محصولات نوآورانه از مؤلفه‌های مؤثر در رفتار کارآفرینی بوم‌گردی است (م. ش. ۴).
ایده خلاق	ایده کارآفرینی	رفتار کارآفرینی بوم‌گردی به معنای سوق دادن ایده‌های کارآفرینانه به عرصه‌های بوم‌گردی است (م. ش. ۱۱).
خلق فرصت درآمدزا	ایجاد فرصت شغلی	ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار از طریق سوق دادن نگاه جامعه و مردم به سمت جاذبه‌های موجود در زیست‌بوم‌ها و برنامه‌ریزی برای تبلور جاذبه‌های موجود در زیست‌بوم‌ها (م. ش. ۱۶).
آموزش کارآفرینی بوم‌گردی	آموزش و ترویج بوم‌گردی	یکی از مؤثرترین روش‌های بروز کارآفرینی بوم‌گردی آموزش و ترویج زنان روستایی و عشایری توانمند و علاقه‌مند به این حوزه است (م. ش. ۱۱).
تدوین قوانین حمایتی	حمایت قضایی و قانونی	فراهم کردن فضا و قوانینی برای حمایت احتمالی از کسب‌وکارهای آسیب‌دیده به خصوص درباره زنان روستایی و عشایری می‌تواند در بروز کارآفرینی بوم‌گردی مؤثر باشد (م. ش. ۷).
برنامه‌ریزی کسب‌وکار بوم‌گردی	اعتماد به توانایی مدیریتی زنان در کسب‌وکار بوم‌گردی	برنامه‌ریزی برای ایجاد کسب‌وکار بوم‌گردی زنان روستایی باید بر پایه باور و اعتماد به توان مدیریتی زنان روستایی و عشایری باشد (م. ش. ۷).
استفاده از پتانسیل شبکه‌های مجازی	فضای مجازی - جلب همکاری فعالان	توسعه شبکه‌های مجازی گردشگری در حیطه کارآفرینی زنان روستایی و عشایری به جلب همکاری کارآفرینان و گردشگران منجر می‌شود (م. ش. ۱۰).

* م. ش.: مشارکت‌کننده

گام دوم کدگذاری محوری است: در این مرحله، یکی از مقوله‌ها به منزله مقوله محوری در مرکز فرایند و سایر مقوله‌ها به طور نظری در پنج عنوان بررسی می‌شوند: شرایط علی (علل ایجاد پدیده اصلی)، راهبردها (کنش یا کنش‌های متقابلی که برای کنترل، اداره و پاسخ به پدیده اصلی انجام می‌شوند)، زمینه (شرایط بسترساز مؤثر در راهبردها)، شرایط مداخله‌گر (شرایط بسترساز عام مؤثر در راهبردها) و پیامدها (نتایج به کار بستن راهبردها). در این مرحله، پژوهشگر چارچوب مدل پارادایم را تحلیل و نظریه نهایی را به صورت ترسیمی نمایش داده است.

جدول ۳: مقوله اصلی، مقوله فرعی و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مؤلفه (مفهوم)
بوم‌گردی	چالش‌های موجود در ارگان‌های دولتی	بوروکراسی موجود، اولویت دادن به طرح‌های ارائه‌شده توسط مردان، وجود پارتی‌بازی‌های زیاد در جامعه
بوم‌گردی	مسئولیت‌های چندگانه	مادر، همسر، نیروی کار
رفتار کارآفرینی بوم‌گردی	مؤلفه‌های فردی	بروز خلاقیت و نوآوری، کسب دانش و بینش کارآفرینانه، رهبری در کسب‌وکار، به‌روز بودن، استقلال‌طلبی، کسب ثروت، ماجراجویی، علاقه و داشتن انگیزه
رفتار کارآفرینی بوم‌گردی	مؤلفه‌های اجتماعی	توانمندسازی زنان، سرمایه اجتماعی روستایی، حفظ فرهنگ بومی، تعلق خاطر به فرهنگ روستایی، کارآفرینی گروهی، عرضه فرهنگ به دیگران، توجه به انسجام جامعه محلی، توسعه پایدار، مشتری‌مداری، تکریم آداب و سنن، رویکرد چندکارکردی و جامع‌نگری، خدمت‌گذاری و مهمان‌نازی
رفتار کارآفرینی بوم‌گردی	مؤلفه‌های اقتصادی	شناسایی فرصت‌های موجود، شناسایی نیاز موجود
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	توانمندسازی در زمینه گردشگری روستایی و کشاورزی	افزایش اعتمادبه‌نفس زنان روستای و عشایری، ایجاد ارزش‌گذاری بر بوم‌گردی در جامعه روستایی، آموزش و ترویج بوم‌گردی
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	برپایی نمایشگاه و جشنواره	میزان اطلاع‌رسانی به مردمان سایر مناطق، توسعه شبکه‌های مجازی گردشگری، تسهیل جذب گردشگر خارجی، شناسایی مزیت نسبی منطقه
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	حمایت از زنان کارآفرینان بوم‌گرد	حمایت قانونی از کسب‌وکار آسیب‌دیده، برنامه‌ریزی کسب‌وکار، حمایت فضایی و مکانی، ارائه تسهیلات ارزان‌قیمت و وام‌های کم‌بهره، سهولت دسترسی به منابع مالی و اعتباری، ارائه سوبسید و حذف مالیات، ایجاد تشکلهای زنان با هدف کارآفرینی بوم‌گردی
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	پذیرش فرهنگی	سطح سواد، برخورداری از دانش کارآفرینی، فرهنگ روستایی، خانواده، جذابیت‌های روستا، حیات فرهنگی منطقه، فرهنگ‌سازی بوم‌گردی، میزان تعامل و مبادلات روستا با خارج از روستا، استقبال مردم از اماکن بوم‌گردی، آزادی نسبی زنان در استان فارس
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	سرمایه اجتماعی	در دسترس بودن نیروهای متبهر، مشارکت جامعه روستایی، همراهی جامعه روستایی با زنان
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	رویکرد چندکارکردی داشتن بوم‌گردی	تجربه‌های موفق طرح توانمندسازی زنان روستایی در استان، وجود زیرساخت‌های لازم
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	وجود امنیت قابل قبول برای گردشگران	امنیت روانی، امنیت خانوادگی، امنیت اجتماعی، کنترل بیماری کووید ۱۹
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارهای بوم‌گردی	عوامل سیاسی، اولویت‌های حمایت‌های مالی از بوم‌گردی، رونق بخش کشاورزی روستا، باز بودن مرزها و جذب گردشگر خارجی، قوانین و مقررات برای تسهیل صدور مجوزها، اولویت بوم‌گردی در راهبردهای توسعه استان، ثبات سیاست‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	عوامل درونی	حمایت خانواده، توانمندی شخصی، ویژگی‌های روان‌شناسی فردی
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	عوامل بیرونی	شرایط محیطی، حمایت نهادی
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	پیامدهای منفی	مشکلات اجتماعی، مشکلات زیست‌محیطی
راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی	پیامدهای مثبت	پیامدهای فردی، پیامدهای فرهنگی، پیامد اقتصادی، پیامد اجتماعی

منبع: یافته‌های تحقیق

مقوله محوری: براساس مفاهیم استخراج شده از اسناد پژوهش، رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در سه مقوله فرعی مؤلفه‌های فردی، مؤلفه‌های اجتماعی و مؤلفه‌های اقتصادی دسته‌بندی شدند.

مقوله راهبردها: بر مبنای مفاهیم استخراج شده از اسناد پژوهش، راهبردهای کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در سه مقوله فرعی توانمندسازی در زمینه گردشگری روستایی و کشاورزی، برپایی نمایشگاه و جشنواره با فراوانی و حمایت از زنان کارآفرینان بوم‌گرد دسته‌بندی شدند.

مقوله شرایط مداخله‌گر: براساس مبنای مفاهیم استخراج شده از اسناد پژوهش، شرایط مداخله‌گر کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در سه مقوله فرعی پذیرش فرهنگی، سرمایه اجتماعی با فراوانی و رویکرد چندکارکردی داشتن بوم‌گردی دسته‌بندی شدند.

مقوله بستر کارآفرینی بوم‌گردی: براساس نتایج به دست آمده و بر مبنای مفاهیم استخراج شده از اسناد پژوهش، بستر کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در دو مقوله فرعی وجود امنیت قابل قبول برای گردشگران و سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارهای بوم‌گردی دسته‌بندی شدند.

شرایط علی کارآفرینی بوم‌گردی: براساس نتایج به دست آمده و بر مبنای مفاهیم استخراج شده از اسناد پژوهش، شرایط علی کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در دو مقوله فرعی عوامل درونی و عوامل بیرونی دسته‌بندی شدند. پیامدهای کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس: براساس نتایج به دست آمده پیامدهای کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی و عشایری در دو مقوله فرعی پیامدهای منفی و پیامدهای مثبت دسته‌بندی شدند.

کدگذاری انتخابی: (مرحله نظریه‌پردازی): کدگذاری انتخابی فرایند یکپارچه‌سازی و نظام‌مند ساختن مقوله‌ها است. این فرایند، با خط سیر داستان‌وار، مقوله‌ها را به هم متصل می‌کند. در واقع، کدگذاری انتخابی مهم‌ترین مرحله نظریه‌پردازی‌ای است که محقق، در آن، مقوله‌ها را با یکدیگر ارتباط می‌دهد و براساس این ارتباطات تلاش می‌کند تصویر یا نظریه‌ای درخصوص موضوع تدوین کند. به منظور

کشف نحوه ارتباط مقوله‌ها با یکدیگر، از پارادایم استراوس و کوربین به منزله ابزار تحلیلی استفاده شد. بدین صورت که یکی از مقوله‌ها به منزله مقوله اصلی انتخاب شد و سایر مقوله‌ها حول آن مقوله به یکدیگر ارتباط داده شدند. مدل پارادایمی این پژوهش در نمودار رسم شده است که با توجه به آن می‌توان نظریه رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس را این‌گونه بیان کرد: حمایت خانواده، توانمندی شخصی و ویژگی‌های روان‌شناختی فردی به منزله شرایط علی درونی و شرایط محیطی و حمایت نهادی به منزله شرایط علی بیرونی موجب بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس شده است. همچنین، رفتار بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس شامل سه مؤلفه فردی، اجتماعی و اقتصادی است. بنابراین، در صورت به‌کارگیری راهبردهای توانمندسازی در زمینه گردشگری روستایی و کشاورزی، برپایی نمایشگاه و جشنواره و حمایت از زنان کارآفرین بوم‌گرد، در بستر مناسبی از وجود امنیت قابل قبول برای گردشگران و سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارهای بوم‌گردی با در نظر گرفتن وضعیت پذیرش فرهنگی، سرمایه اجتماعی و رویکرد چندکارکردی می‌تواند به بروز پیامد مثبت و منفی منجر شود.

در پژوهش حاضر، به منظور اطمینان از اشباع نظری، نمونه‌گیری نظری انجام شد. به عبارت دیگر، در مصاحبه با شانزدهمین فرد، داده‌های حاصل از نمونه‌های جدید تکرار کدهای قبلی بودند و این اطمینان حاصل شد که تئوری اشباع شده است. با وجود این، به منظور حفظ تنوع در دیدگاه‌ها، مصاحبه تا نفر بیست‌وسوم ادامه یافت، ولی در نتایج تغییری حاصل نشد. به منظور اطمینان از قابلیت اعتماد، از مثلث‌بندی داده‌ها (با بهره‌گیری از منابع گوناگون از گروه‌های گوناگون و در زمان‌های گوناگون)، مثلث‌بندی پژوهشگران (بازنگری یافته‌ها با استفاده از دیدگاه‌های چندین پژوهشگر) و مثلث‌بندی روش‌ها (استفاده از چندین روش گوناگون همانند مشاهده عکس‌ها، مصاحبه تلفنی، اسناد و مدارک معتبر، پرسش‌نامه) استفاده شد. همچنین، برای تأیید تفاسیر پژوهشگر، متغیرهای استخراج شده از مصاحبه‌ها و نتایج حاصل به تعدادی از صاحب‌نظران حوزه کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی ارائه و پالایش شد.

نمودار ۱: مدل پارادایمی رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس

بحث و نتیجه‌گیری

راهبردها و پیامدهای مرتبط با رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی، روابط و تعاملات این مقوله‌ها را نیز نشان داده است.

در این پژوهش، رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس «پدیده محوری» در نظر گرفته شده است. در مطالعات و مصاحبه‌های انجام‌شده، سه مؤلفه فردی، اجتماعی و اقتصادی به‌منزله مقوله‌های فرعی رفتار کارآفرینی بوم‌گردی مطرح شده‌اند. رفتار به کنشی فردی اشاره دارد و رفتار کارآفرینی به آغاز نوعی فرایند کسب‌وکار اشاره می‌کند که از سطح فردی شروع می‌شود (Gieure et al., 2020; Thelken & de Jong, 2020; Amjad; & Sania, 2019) و او را به اقدام کارآفرینانه با هدف کسب درآمد و رسیدن به سود قابل قبول ترغیب می‌کند. از سوی دیگر، کارآفرینی

براساس مطالعات انجام‌شده، رهیافت مشخصی برای رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی در استان فارس وجود ندارد و هر کشور و منطقه‌ای باید برای یافتن مناسب‌ترین سازوکار اجرایی به‌منظور پیشبرد برنامه‌های تشویق بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی تلاش کند. در این پژوهش، مدل رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی در استان فارس با استفاده از راهبرد نظریه بنیانی با رهیافت استراوس و کوربین تبیین شد. طی فرایند کدگذاری، تعداد ۴۹۳ کد اولیه، ۷۲ مفهوم و ۱۵ مقوله استخراج و ویژگی‌های آن‌ها شناسایی شد. مدل نهایی ارائه‌شده مدل رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان روستایی استان فارس است که، ضمن شناسایی شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر،

بوم‌گردی، در نوعی دسته‌بندی، جزء کارآفرینی اجتماعی محسوب شده است (Swan & Morgan, 2016). لذا، می‌توان بیان کرد که برای بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی بین ابعاد فردی، اجتماعی و اقتصادی تعامل بسیاری وجود دارد.

در مدل پارادایمی پژوهش حاضر، «شرایط علی» دو دسته عوامل درونی و بیرونی دسته‌بندی شده‌اند که ضرورت توجه بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی را موجب شده است. حمایت خانواده، توانمندی شخصی، ویژگی‌های روان‌شناسی فردی به‌منزله شرایط علی درونی و شرایط محیطی و حمایت نهادی به‌منزله شرایط علی بیرونی نقش مؤثری در بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی دارند. ازجمله برنامه‌هایی که برای بروز رفتار کارآفرینی زنان روستایی در نظر گرفته شده است تخصیص اعتبارات خرد به‌منظور ایجاد فرصت‌های شغلی و نهایتاً خوداتکایی زنان است. پشتیبانی و حمایت خانواده و همراهی اعضای خانواده در برپایی اقامتگاه بوم‌گردی که قطعاً فعالیتی خانوادگی تلقی می‌شود و همچنین ارتقای مهارت‌های فردی در زمینه‌ای تخصصی همچون آشپزی در زمینه غذاهای محلی و صنایع دستی بسیار حائز اهمیت است. همچنین، برخورداری از ویژگی‌هایی روان‌شناسی فردی همچون عزت‌نفس، اعتمادبه‌نفس، خوداتکایی و میل به کمال‌گرایی می‌تواند موجب بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی در بین زنان روستایی شود. تا زمانی که زنان روستایی در خود توانایی و جسارت اداره یک کسب‌وکار بوم‌گردی و مدیریت آن را ایجاد نکنند، شروع و ادامه این کسب‌وکار تا حد زیادی سؤال‌برانگیز خواهد بود. از دیگر مؤلفه‌های شناسایی‌شده در پژوهش حاضر، وجود امنیت قابل‌قبول برای گردشگران و همچنین سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارهای بوم‌گردی بود. به عبارتی، می‌توان گفت، با وجود بیماری پاندمیک کرونا، صنعت گردشگری در سطح جهان (de Grosbois & fenell, 2020) و همچنین ایران دستخوش تغییرات فراوانی شده است و لذا اقامتگاه‌های بوم‌گردی باید بتوانند امنیت روانی و سلامت مهمانان خود را تأمین کنند. همچنین، از مؤثرترین و کلیدی‌ترین بسترهای کلان بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی خط‌مشی‌های کلان کشوری است، به‌طوری که در دو سطح داخلی و خارجی اقامتگاه‌های بوم‌گردی بتوانند گردشگران خود را جذب کنند و مؤسسات اعتباری نیز در زمینه بوم‌گردی اولویت‌های تأمین اعتبار مالی داشته باشند. همچنین،

بسترهای لازم در سطح منطقه‌ای و استانی نیز فراهم باشد (روشنعلی و همکاران، ۱۳۹۵).

در این پژوهش، پذیرش فرهنگی، سرمایه اجتماعی و رویکرد چندکارکردی به‌منزله شرایط مداخله‌گر تحقیق عنوان شده‌اند. از آنجا که کارآفرینی بوم‌گردی نوعی کارآفرینی اجتماعی محسوب می‌شود، وجود مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از جمله انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی باید در سطح قابل‌قبولی وجود داشته باشد. به عبارت دیگر، زنان روستایی زمانی اقدام به رفتار کارآفرینی در حوزه بوم‌گردی دارند که بین آن‌ها با دیگر زنان روستایی نوعی تعلق خاطر و وابستگی در راستای حمایت و همراهی وجود داشته باشد (Wondirad, 2020).

توانمندسازی در زمینه گردشگری، برپایی نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها و حمایت از زنان کارآفرین بوم‌گرد و حضور در عرصه‌های منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی به‌منزله راهبردهای رفتار کارآفرینی بوم‌گردی در بین زنان روستایی استان فارس تعیین شدند. راهبرد حمایت قانونی، مالی، آموزشی از زنان روستایی و عشایری، که به‌صورت دستورالعمل‌های اجرایی و مشخص تدوین شده، در بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی زنان بسیار ضروری خواهد بود.

درنهایت، اگر راهبردها اجرایی شوند، پیامدهایی را به همراه خواهند داشت. براساس نتایج به‌دست‌آمده پیامدهای بوم‌گردی در دو دسته پیامدهای منفی و مثبت دسته‌بندی شدند. در این خصوص، لازم به توضیح است که، اگرچه بنا بر تعریف هدف اصلی ایجاد و توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی رسیدن به توسعه پایدار روستایی است، درواقع حضور گردشگران و طبیعت‌گردان در مناطق بکر و اقامتگاه‌هایی بوم‌گردی چالش‌هایی همانند مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی ایجاد کرده است. با این حال، خوشبختانه پیامدهای مثبت رفتار کارآفرینی بوم‌گردی بسیار پررنگ‌تر بوده است، به‌طوری که اقامتگاه‌های بوم‌گردی چندکارکردی هستند و، علاوه بر جنبه اقامتی، فعالیت‌هایی سرگرم‌کننده و جذاب همچون ارائه، غذا و نوشیدنی‌های سنتی، ساخت، آموزش و فروش صنایع دستی محلی، اجرای نمایش و موسیقی سنتی، برگزاری رویدادهای بومی و محلی نیز انجام می‌شوند که همه این مسائل زمینه اشتغال‌زایی و کسب درآمد را برای روستاییان فراهم می‌کند و به‌منزله یکی از راهکارهای مهم در فرایند مهاجرت معکوس مطرح است.

توجهی لازم در زمینه تقویت عوامل درونی همچون توجیه اعضای خانواده، به‌ویژه پدران و همسران، در بین زنان روستایی متقاضی ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی تسهیل و فراهم شود.

۴- با توجه به نقش توانمندسازی زنان روستایی و عشایری به‌منزله راهبرد بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی، پیشنهاد می‌شود با بازنگری در روند اقدامات توانمندسازی زنان روستای و عشایری و توجه به پتانسیل‌های بالقوه آنان از جمله پخت‌وپز غذاهای محلی، دوخت‌ودوز لباس‌های محلی و تولیدات صنایع دستی و در نظر گرفتن مهارت‌افزایی در ابعاد توانمندسازی فردی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی بروز رفتارهای کارآفرینی بوم‌گردی در بین زنان روستایی فراهم شود.

۵- با توجه به برپایی نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها به‌منزله یکی از راهبردهای بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی، پیشنهاد می‌شود، علاوه بر ارائه تسهیلات کم‌بهره برای رونق بوم‌گردی و با توجه به وضعیت بیماری کرونا و عدم امکان برگزاری رویدادهای جمعی، زنان روستایی با بهره‌گیری از فضای مجازی و آموزش برای ورود به این فضا و معرفی پتانسیل‌های طبیعی و مناطق گردشگری و همچنین نمایش و عرضه صنایع دستی، غذای محلی و خشکبار و آجیل‌های محلی بتوانند روستای خود و اقامتگاه بوم‌گردی خود را به گردشگران و طبیعت‌گردان معرفی کنند.

۶- در مجموع، با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق کیفی انجام‌شده، برای بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی در بین زنان روستایی و عشایری استان فارس باید بستر محیطی و شرایط مداخله‌گر و راهبردهای اجرایی در سطح ملی، استانی و محلی (جدول ۴) در نظر گرفته شود و در صدر برنامه‌ریزی توسعه بوم‌گردی استان فارس قرار گیرد.

نتایج این پژوهش به مدیران در حوزه گردشگری و کارآفرینی روستایی برای طراحی و اتخاذ راهبردها و خط‌مشی‌های اجرایی کمک می‌کند و انتظار می‌رود، علاوه بر ایجاد اشتغال و درآمدزایی و کسب سود برای خانوارهای روستایی، زمینه احیا و ترویج فرهنگ‌های اصیل روستایی و عشایری به‌خصوص معرفی غذاهای سنتی، نحوه طراحی لباس و پوشش زنان به‌منزله بازی‌های بومی و محلی استان فارس فراهم شود. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، پیشنهادهای زیر ارائه و در سه سطح ملی، منطقه‌ای و محلی در جدول ۴ تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱- براساس نتایج به‌دست‌آمده، بسترهای بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی در بین زنان روستایی، وجود امنیت قابل قبول و سیاست‌های کلان با هدف حمایت از کسب‌وکارها امری بسیار ضروری و مهم است. تسهیل در اخذ مجوزهای لازم برای ایجاد بوم‌گردی و رفع موانع قانونی به‌منظور حمایت از کسب‌وکارهای روستایی برای زنان روستایی از جمله راهکارهای مؤثر در صنعت بوم‌گردی است. همچنین، با توجه به شرایط بیماری کرونا، فراهم کردن تمهیدات بهداشتی لازم برای سفری امن و اقامتی مطمئن در اقامتگاه‌های بوم‌گردی می‌تواند در ترغیب گردشگران و طبیعت‌گردان بسیار مؤثر باشد.

۲- پذیرش فرهنگی، سرمایه اجتماعی و رویکرد چندکارکردی به‌منزله شرایط مداخله‌گر در بروز رفتار کارآفرینی بوم‌گردی شناسایی شدند. می‌توان گفت که مشارکت و دخیل کردن نظر جوامع محلی در حوزه گردشگری و بوم‌گردی به‌ویژه واگذار کردن این امر به دهیاری و شوراهای می‌تواند بسیار اثربخش باشد.

۳- با توجه به دو دسته عوامل درونی و بیرونی به‌منزله شرایط علی در بروز رفتارهای کارآفرینی بوم‌گردی، پیشنهاد می‌شود، با ارائه آموزش‌های ترویجی و تخصصی درخصوص گردشگری و نحوه ارتباط و تعامل با گردشگران و طبیعت‌گردان، برگزاری جلسات

جدول ۴: پیشنهادها و راهکارها برای توسعه بوم‌گردی توسط زنان روستایی

پیشنهاد	شرایط بستر	مقوله محوری	شرایط مداخله‌گر	راهبردها
سطح ملی	- تسهیل در اخذ مجوزها، تسهیل در اخذ وام‌های کم‌بهره برای کسب‌وکارهای روستایی - برقراری امنیت‌های مالی و روانی بوم‌گردان - رفع موانع قانونی برای ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی	- تدوین برنامه مدون و ارائه سیاست‌های شفاف توانمندسازی زنان روستایی در کارآفرینی بوم‌گردی	- ایجاد شبکه ملی تجارب موفق بوم‌گردی ویژه زنان روستایی	- برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای ایجاد شکل‌های بوم‌گردی ویژه زنان روستایی

پیشنهاد	شرایط بستر	مقوله محوری	شرایط مداخله‌گر	راهبردها
سطح استانی	- برقراری امنیت اجتماعی گردشگران - همکاری ارگان‌های مرتبط به‌منظور تسهیل در ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی	- برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی گروهی - برگزاری دوره‌های آموزشی بوم‌گردی	- ایجاد زیرساخت‌های لازم برای ایجاد بوم‌گردی - مشارکت و دخیل کردن جوامع محلی در حوزه گردشگری و بوم‌گردی	- تسهیل در برقراری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های روستایی - آموزش بوم‌گردی برای جوامع محلی
سطح محلی	- ایجاد محیط و فضایی امن و سالم بوم‌گردی برای گردشگران	- شناسایی فرصت‌ها و پتانسیل‌های منطقه و روستا	- ارتباط مؤثر با سایر مراکز بوم‌گردی استان برای کسب تجارب موفق	- برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های فصلی - بهره‌مندی از فضای مجازی برای معرفی مناطق دیدنی گردشگری - شرکت در دوره‌های آموزشی بوم‌گردی

منابع

- روشنعلی، محمد و ریاحی، وحید (۱۳۹۶). نقش بوم‌گردی در توسعه اقتصادی مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان پنجهزاره شهرستان بهشهر). فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۷(۲۵)، ۵۱-۶۵.
- رئیس‌نژاد، امیر افشین، جهانبخش، حیدر و حسینی، سیدمحمد (۱۴۰۰). بررسی ارتباط ساختار معماری اقامتگاه‌های بوم‌گردی با میزان رضایتمندی گردشگران (مطالعه موردی: اقامتگاه‌های بوم‌گردی روستای جنت رودبار، رامسر، استان مازندران). فصلنامه علمی - پژوهشی گردشگری و توسعه، ۱۰(۲۶)، ۸۲-۹۳.
- شاهی، طاهره، فرخ سرشت، بهزاد، تقی‌پوریان، محمد جواد و آقاجانی، حسنعلی (۱۳۹۹). گسترش مدل مفهومی مدیریت استعداد از منظر رفتاری در حوزه گردشگری با رویکرد کیفی. فصلنامه علمی - پژوهشی گردشگری و توسعه، ۹(۴)، ۸۳-۹۶.
- عربخانی، اسدالله، سیدمیرزایی، سیدمحمد، و کلدی، علیرضا (۱۳۹۸). تدوین مدل مفهومی توانمندسازی زنان روستایی با استفاده از نظریه داده‌بنیان (مورد مطالعه: دهستان عشق‌آباد شهرستان نیشابور). فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۱۳(۵۱)، ۸۹-۱۱۶.
- عنابستانی، علی‌اکبر، گیاهی، حسن و جوانشیری، مهدی (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل آثار ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی (نمونه: روستای رادگان شهرستان چناران). فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۸(۲۹)، ۱-۲۴.
- قدیری معصوم، مجتبی، حاتمی‌فر، پژمان و طباطبایی، سیدمهدی (۱۳۹۵). ارزیابی زنجیره تأمین گردشگری روستایی روستای مصر. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۱(۳۵)، ۶۲-۴۱.
- گلکار فرد، مرجان، رضائی مقدم، کورش و فاطمی، مهسا (۱۳۹۸). واکاوی مقایسه‌ای زمینه‌ای کارآفرینی زنان روستایی استان فارس. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، ۶(۱۲)، ۳۵-۴۷.
- قیممی، سیدمحمد، زالی، محمدرضا و مرزبان، شیرمیراد (۱۳۹۳). بررسی رفتار کارآفرینانه مدیران میانی دانشگاه تهران. پژوهشنامه مدیران اجرایی، ۶(۱۱)، ۱۲۳-۱۴۴.
- یعقوبی فرانس، احمد، سلیمانی، عطیه و موحدی، رضا (۱۳۹۳). تحلیل عوامل مؤثر بر کارآفرینی زنان روستایی. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان (مطالعات زنان سابق)، ۱۲(۴)، ۷-۴۲.

- Guerrero, M., Santamaría-Velasco, C. A., & Mahto, R. (2021), Intermediaries and social entrepreneurship identity: implications for business model innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(2), 520-546. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-10-2020-0679>
- Kearney, A., Harrington, D., & Rajwani, T. (2021). Entrepreneurial strategy making in tourism organisations: a systematic review and future research agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(2), 496-519. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-11-2019-0627>
- Kensbock, S., & Jennings, G. (2021). Pursuing: A Grounded theory of tourism entrepreneurs' understanding and praxis of sustainable tourism. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16(5), 489-504. <http://www.tandfonline.com/loi/rapt20>
- Lapointe, D. (2020). Reconnecting tourism after COVID-19: The paradox of alterity in tourism areas. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-6.
- Luu, T. T. (2021). Family support and posttraumatic growth among tourism workers during the COVID-19 shutdown: The role of positive stress mindset. *Tourism Management*, 88, 104399 <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104399>
- Ngek, N. B. (2019). From entrepreneurial intentions to behavior: The role of anticipated regret and proactive personality. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 311-324. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.04.005>
- Paramashivaiah, P. (2018). Determinants of entrepreneurial behavior of rural women farmers in dairying: an empirical study. *International Journal of Sustainable Development*, 11(05), 31-40.
- Amini Sedeh, A., Abootorabi, H., & Zhang, J. (2021). National social capital, perceived entrepreneurial ability and entrepreneurial intentions. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(2), 334-355. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-10-2019-0616>
- Amjad, A., & Sania, Y. (2019). Social capital and entrepreneurial intention: empirical evidence from rural community of Pakistan. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 9(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s40497-019-0193>
- Chiu, Y. T. H., Lee, W. I., & Chen, T. H. (2014). Environmentally responsible behavior in ecotourism: Antecedents and implications. *Tourism Management*, 40, 321-329. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.06.013>
- Cristache, N., Soare, L., Nastase, M., & Antohi, V. M. (2022). Integrated approach of the entrepreneurial behaviour in the tourist sector from disadvantaged mountain areas from Romania. *Environment, Development and Sustainability*, 24(4), 5514-5530. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01669-6>
- de Grosbois, D., & Fennell, D. A. (2022). Determinants of climate change disclosure practices of global hotel companies: Application of institutional and stakeholder theories. *Tourism Management*, 88, 104404. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104404>
- Forjea, G. W., Tchambaa, M. N., & Eno-Nkub, M. (2021). Determinants of ecotourism development in and around protected areas: The case of Campo Ma'an National Park in Cameroon. *Scientific African*, 11, e00663. <https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2020.e00663>
- Gieure, C., del Mar Benavides-Espinosa, M., & Roig-Dobón, S. (2020). The entrepreneurial process: The link between intentions and behavior. *Journal of Business Research*, 112, 541-548. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.11.088>

- formation within sustainable entrepreneurship. *Journal of Cleaner Production*, 266, 122052. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122052>
- Thompson, B. S., Gillen, J., & Friess, D. (2017). Challenging the principles of ecotourism: insights from entrepreneurs on environmental and economic sustainability in Langkawi, Malaysia. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(2), 257-276. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1343338>
- Toth, I., Heinanen, S., & Puimalainen, K. (2021). Passionate and engaged? Passion for investing and work engagement in different knowledge work contexts. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(9), 1-25. DOI 10.1108/IJEBR-09-2020-0632
- Turro, A., Noguera, M., & Urbano, D. (2020). Antecedents of entrepreneurial employee activity: does gender play a role? *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. DOI 10.1108/IJEBR-09-2019-0529.
- Wondirad, A. (2020). Ecotourism development challenges and opportunities in Wondo Genet and its environs, southern Ethiopia. *Journal of Place Management and Development*, 13(4), 465-491. <https://doi:10.1108/jpmd-12-2018-0109>
- Yachin, J. M., & Ioannides, D. (2020). "making do" in rural tourism: the resourcing behavior of tourism micro-firms. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(7), 1003-1021. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1715993>
- Saidmamatov, O., Matyakubov, U., Rudenko, I., Filimonau, V., Day, J., & Luthe, T. (2020). Employing ecotourism opportunities for sustainability in the Aral sea region: prospects and challenges. *Sustainability*, 12. Doi:10.3390/su12219249
- Schlepphorst, S., C., Koetter, E., Werner, A., Soost, C., & Moog, P. (2019). International assignments of employees and entrepreneurial intentions: the mediating role of human capital, social capital and career prospects. *International Journal of Entrepreneurship bahaviour & Research*. <http://doi.10.1108/IJEBR-11-2019-0637>
- Secundo, G., Mele, G., Sansone, G., & Paolucci, E. (2018). Entrepreneurship education centers in universities: evidence and insights from Italian "Contamination lab" cases. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. DOI 10.1108/IJEBR-12-2019-0687
- Seunke, P. & Bock, B. B. (2015). Exploring the roles of women in the development of multifunctional entrepreneurship on family farms: an entrepreneurial learning approach. *NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences*. 74-75. 41-50. <http://dx.doi.org/10.1016/j.njas.2015.07.001>
- Swan, C. D., & Morgan, D. (2016). Who wants to be an eco-entrepreneur? Identifying entrepreneurial types and practices in ecotourism businesses. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 17(2), 120-132. <http://doi:10.1177/1465750316648580>
- Thelken, H. N., & de Jong, G. (2020). The impact of values and future orientation on intention